

GERONTO-SOSYOLOJİ

Gerontosociology

İsmail TUFAN

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ÖZET

İnsanların bütün dünya ülkelerinde giderek artan şekilde daha fazla ömre sahip olmaları, onların yaşlılık ve yaşlanma ile daha yakından ilgilenmelerine yol açmaktadır. Artık kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren yaşlılığa karşı hazırlıklı olmak istiyor ve işi tesadüfe bırakmayı yanlış bulmaktadırlar. Bilinçli bir yaşlanma sürecini tercih eden günümüz insanının yaşamında artık yaşlılık çok önemli bir tutmaktadır.

Binlerce yıldan beri yaşlılık, sadece istisna bir durum teşkil ettiği için, konuyla ilgilenenlerin sayısı da çok düşük olmuş ve bu ilgi (şayet vardysa) bilimsellikten uzak kalmıştır. Bu yüzden yaşlanmayla ilgili olan bilgi ve tecrübelerimiz hem az, hem de henüz çok yenidirler. Yaşlanmaya genel bakışın ve entegrasyonun yanı sıra, bu sürecin ne şekilde biçimlendirilmesi gerektiği ve nasıl aktif bir yaşamın sağlanabileceği sorularıyla da gerontoloji bugün karşı karşıya bulunmaktadır. Başka bir deyişle geronto-sosyoloji, insanların bilinçli bir yaşlanma sürecini takip edebilmelerini sağlayacak olan önlemleri bulmak zorundadır ve bu süreç ülkemiz açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Yaşlanma, sosyoloji, gerontoloji, geronto-sosyoloji, gerontopsikoloji

ABSTRACT

People, whose life-span has increased all over the world, are becoming more and more interested in old age and ageing. They want to be well prepared for old age which affects them directly and believe that it would be a mistake to leave this matter to chance. Present-day people who prefer to experience the ageing process consciously see ageing as a very important part of their lives.

For thousands of years man rarely lived long enough to grow old. That is why, very few people have shown an interest in the subject of ageing, and this interest (if indeed it existed) was far from being of a scientific nature. Consequently, the knowledge and experience of ageing we currently possess cannot go beyond being limited and extremely new. Today, in addition to the general view on the ageing process and integration, gerontology faces questions regarding how to influence the ageing process and ensure an active life. In other words, gerontosociology should take the necessary steps to enable people to consciously follow the ageing process, a process which has great importance in our country, too.

Key Words: Ageing, sociology, gerontology, gerontosociology, gerontopsychology

GİRİŞ

Geronto-Sosyoloji disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Çünkü yaşlanma ve yaşlılık sadece bedensel değil, aynı zamanda ruhsal, sosyal ve toplumsal bir fenomendir. Yaşlanma ve yaşlılık öte yandan tarihsel ve ontogenetik bir süreç olup, şahıs ve kültüre göre çeşitli varyasyonları olan, hem süreç, hem de sonuç olarak farklılık gösteren bir fenomendir. Yaşlılık, insanlık medeniyetinin henüz pek az dikkate aldığı bir yaşam dönemidir. Bu yüzden yaşlanma ve

yaşlılığın, sadece biyolojik bir süreç olmadığı ve yaşlılığın da bir potansiyele sahip olduğu gösterilmelidir.

Yaşlanma ve yaşlılık, özellikle 19. Yüzyılda temelleri atılan, fakat 20. Yüzyılda inşasına devam edilen bir binaya benziyor. Bu binanın henüz ilk katını bitirebildik. Gelecekte üst üste koyacağımız diğer katlarla, yaşlanma ve yaşlılık binamızı yükselteceğiz. İnsan ömrünün son 100 yıl içinde uzamasıyla ortaya belirgin biçimde endüstri ülkelerinde çıkan bu fenomen, ister istemez ilkimizi de üzerine çekti. Bu açıdan bakılınca gerontolojinin, yani yaşlanma ve yaşlılık fenomenlerini inceleyen bilim dalının 20. Yüzyıl içinde çıkmış olması tabii ki bir tesadüf değildir.

İnsanların bütün dünya ülkelerinde giderek artan şekilde daha fazla ömre sahip olmaları, onların yaşlılık ve yaşlanma ile daha yakından ilgilienmelerine yol açmaktadır. Artık kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren yaşlılığa karşı hazırlıklı olmak istiyor ve işi tesadüfe bırakmayı yanlış bulmaktadırlar. Bilinçli bir yaşlanma sürecini tercih eden günümüz insanının yaşamında artık yaşlılık "kişisel ve toplumsal bilinç içinde merkezi bir konum edinmiştir" ve "nasıl yaşlanıldığı, nasıl ve nerede öldüğü, yaşlanma sürecinin dıştan idare edilip edilmeyeceği ve bu idarenin nasıl olması gerektiği, toplumun ne ölçüde bir yaşlanma kültürü sunabileceği; bütün bu sorular, bilimi giderek artan şekilde daha fazla ilgilendirecektir" diyen Baltes ve Baltes (1994), geronto-sosyolojinin 21. Yüzyılda öneminin daha da artacağını mesajlarını vermektedirler.

Binlerce yıldan beri yaşlılık, sadece istisna bir durum teşkil ettiği için, konuyla ilgilenenlerin sayısı da çok düşük ol-

muş ve bu ilgi (şayet vardıysa) bilimsellikten uzak kalmıştır. Bu yüzden yaşlanmayla ilgili olan bilgi ve tecrübelerimiz hem az hem de henüz çok yenidirler. Baltes ve Baltes'e (1994) göre gerontosoşyolojinin önünde iki tane aşılması gereken engel bulunmaktadır: Yaşlanma fenomenine daha geniş bir açıdan bakabilmek ve disiplinlerarasılığı sağlayarak, sistematik bir şekilde gerontosoşyolojiyi entegre edebilmek. Amerikalı gerontolog James E. Birren diyor ki: "Yaşlılık ve yaşlanma, sadece teker teker disiplinlerin eline ve toplumsal alanlara bırakılamayacak kadar önemlidir. Tam tersine, yaşlanma aynı anda bedensel, psikik, sosyal ve toplumsal bir fenomendir ve bu yüzden çeşitli mesleki ve toplumsal alanlardan elde edilen bilgilerin bir araya toplanmalarını gerektirmektedir" (Baltes ve Baltes, 1994). Yaşlanmaya genel bakışın ve entegrasyonun yanı sıra, bu sürecin ne şekilde biçimlendirilmesi gerektiği ve nasıl aktif bir yaşamın sağlanabileceği sorularıyla da gerontoloji bugün karşı karşıya bulunmaktadır. Başka bir deyişle geronto-sosyoloji, insanların bilinçli bir yaşlanma sürecini takip edebilmelerini sağlayacak olan önlemleri bulmak zorundadır.

"Gerontolojinin birçok temsilcisi, onun aynı anda bir ilim ve pratik uygulama" (Baltes ve Baltes, 1994) olduğunu savunurlar. Yaşlanma fenomeninin sadece teorik olarak araştırılmasının yeterli olamayacağını ve günümüzdeki yaşlanma fenomeninin sınırlarını aşan imkanların ve ortaya çıkış biçimlerinin de araştırılması gerektiğini belirtirler. Eğer pratikte insanlara bir şey getirmiyorsa, yaşlılığın teorik araştırılmasının da pek önemli olamayacağını savunanlarla, bunun tersini iddia edenler arasında şu an için bir tartışma yürütülmektedir.

Buradan hareket ederek geronto-sosyolojiyi "teorik geronto-sosyoloji" ve "pratik geronto-sosyoloji" olmak üzere iki ana dala ayırabiliriz. Pratik geronto-sosyolojinin teoriye ihtiyacı var mı? Veya teorik geronto-sosyolojinin gelecek olan bilgilerin pratik bir yararı var mı? Baltes ve Baltes'e göre: "Yaşlılığın daha iyi bir geleceğinin olabilmesi için pratik geronto-sosyolojinin sağlam temellere dayanan bilgilere ihtiyacı" bulunuyor. Ancak birçok bilim adamı, ardında pratiğe dayalı etkinliklere yönelik çalışmalar bulunan geronto-sosyolojinin, bazı tehlikeler içerdiğine de inanıyorlar. Örneğin bilimsel tarafsızlık ve objektiflikten saparak, olayın politize edilmesi gibi. Buna rağmen öyle görünüyor ki geronto-sosyologların birçoğu, bu tehlikeleri göze alıyorlar. Herhalde bunun iki ayrı nedeni var. Bir taraftan yaşlılık hakkındaki düşüncelerimizin negatif beklentilerle (hastalık, acizlik, bağımlılık) çok fazla iç içe olmaları, ki bu "status quo'da" değişim arayışlarına gidilmesine yol açmaktadır. Çünkü hepimiz daha "iyi" bir şekilde yaşlanmayı arzu etmekteyiz. Öte yandan geronto-sosyologlar arasında kültürel eleştiri çok yaygın olup, insani gelişimin henüz tam anlamıyla belirginleşmemiş bölümü olarak "yaşlılık" (Baltes ve Baltes, 1994) bütün bu tehlikelere rağmen cesaretle araştırılmaktadır.

İnsan ömrünün son 100 yıl içinde uzamış olmasıyla beraber, yaşlılığın bütün insanlar için artık tamamen normal bir durum haline geldiğini iddia edemeyiz. Uzun ömürlülük hala ülkeden ülkeye büyük farklılıklar gösteren bir kavramdır. Ayrıca birçok ülkede farklı toplumsal kesimler açısından da ayrı manalar içerdiği görülmektedir. Henüz çok kısa bir geçmişe sahip olan "uzun ömürlü-

lük" fenomenini pek iyi tanıyamadığımız için, şu ana kadar hiçbir toplumda belli bir "yaşlılık kültürü de" (Baltes ve Baltes, 1994) ortaya çıkmış değil. Böyle bir kültürün oluşabilmesi, yaşlanma süreci ve yaşlılığın en optimal hale getirilebilmesi için daha çok bilgi ve daha çok tecrübeye ihtiyacımız bulunmaktadır. Çünkü "geronto-sosyolojik araştırmalarda hem nitel hem de nicel bakımdan artış bulunsa da, şimdiye kadar elde edilen bilgiler" (Baltes ve Baltes, 1994) onu anlayabilmemiz için yeterli değildirler.

Geronto-sosyolojik bilgilerimizin yetersiz oluşlarına üç neden gösterilmektedir. Bunlardan birincisi, herhangi bir ilme hiçbir zaman son noktanın konulamayacak olması ve her sonucun yeni soruları doğurmasıdır. Bilimsel çalışma sonu olmayan bir uğraştır. İkinci sebep, gerontolojinin kendisi çok yeni bir ilim dalıdır ve bu yüzden, gerontolojik bilgilerimizin yetersizliğini normal karşılamak gerekir. Son ve üçüncü neden ise, insanlığın yaşlılığa kadar süren bir ömre sahip oluşunun çok kısa bir geçmişe sahip olmasıdır. Şu ana kadar elde edilen bilgileri küçümsememek gerekse de, gerontoloji, o kadar büyük bir araştırma alanı ki, henüz bunun sadece çok ufak bir kısmını tanıyoruz.

Türkiye daha henüz gerontolojiye el atmadı. Bunda genç bir toplum olmamızın mutlaka belli bir payı var. Ama bir başka sebep, yaşlıya ve yaşlanmaya karşı, bizim toplumumuzda da bulunan negatif düşünceler. Bilim çevrelerinin bu düşüncelerden kendisini soyutlayabilmiş olabileceğini farz etmek hata olur. Birçok bilim adamı herhalde "kendimin bile hoşlanmadığı bir alana neden el atayım" diye düşünüyor olmalı. Oysa bizim ülkemiz gerontolojik araştırmalar

için bir endüstri ülkesinden çok daha fazla bilgi edinme imkanlarını da sunuyor. Kentler ve kırsal kesimde farklı bir yaşlanma süreci yaşanan Türkiye'de daha farklı bir yaşlanma ve yaşlılık kültürünün de gelişme olasılığı çok yüksek gibi görünüyor. İleride gerontolojik alanda çok çeşitli sosyal, toplumsal ve kişisel sorunların doğacağını tahmin ettiğim ülkemizde, şimdiden ilk adımların atılması ve gerontolojik çalışmaların başlatılması gerekiyor.

GERONTOLOJİNİN TARİHÇESİ

İnsanoğlu her çağda yaşlılık fenomenine karşı ilgi duymuştur. Çünkü yaşlılık ilk defa 20. Yüzyılda ortaya çıkan bir fenomen değildir. Yaşlılık hakkında söylenen ve bugün hala elimizde bulunan birçok düşünceler mevcuttur. Aristophanes (M.Ö. 445-385) bir Antikçağ Yunan şairidir ve "Yaşlılık, ikinci bir çocukluk dönemidir" demiştir. Bugün bile ağızdan ağza dolaşan bu fikre Goethe (1749- 1832) 1808 yılında kaleme aldığı "Faust " adlı eserinde şöyle bir cevap verir: "Söylenildiği gibi yaşlılık insanı çocuksu yapmaz / o, bizi sadece gerçek çocuklar olarak bulur" der ve yine aynı eserinde şunları da söyler: "Sadece oyun oynamak için çok yaşlıyım / Hiçbir beklentim olmaması içinse çok genç." Heinrich Heine (1797-1856) yaşlılık hakkındaki düşüncelerini dile getirirken şu sözleri sarfeder: "Kendimiz bir enkaz haline gelinceye kadar, enkazın ne olduğunu anlayamayız." Bu tür örnekleri arttırabiliriz. Bütün bunlar bize, daha önceki nesillerin de yaşlanmayla, yaşlılıkla ve yaşlı insanla ilgilendiklerini gösteren delillerdir. Fakat yaşlanmayla bilimsel anlamda ilk ilgileniş 20. Yüzyılın başlarına rastlar.

"Gerontoloji" kavramını ilk defa Metschnikoff (1903) "Etude sur la nature humaine" adlı eserinde kullandı (Baltes ve Baltes, 1994). Daha o zamanlardan yaşlanma ve yaşlılığın ileride büyük önem kazanacağını da belirtti.

Yaşlanma fenomeniyle ilgilenen ilk bilim dalı tıp olmuştur. O dönemlerde, yaşlılığın sadece biyolojik bir süreç olarak kabul edilmesinin bunda tabii ki büyük rolü oldu. Ancak ilerleyen zaman zarfında ileri yaşlılığın ve bu yaşlara erişirken geçen sürenin, insan üzerinde sadece biyolojik değil, psikolojik, sosyolojik ve toplumsal etkilerinin de bulunduğu kavrandı.

Gerontolojinin biyolojik yönünü inceleyen ilk ülkeler ABD, Sovyetler Birliği ve Almanya'dır. Bu yüzden bu üç ülkeye "gerontolojinin öncüleri" de denebilir. 19. Yüzyılın sonlarından ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren bu üç ülkede yaşlanma ve yaşlılık tıbbi alanda incelenmeye başlandı. Gerontolojinin, disiplinlerarası bir ilim dalı haline dönüşmesi daha sonraki yıllarda meydana geldi.

Günümüzde, gerontolojinin bir alt kolu olarak kabul edilen geriatride, II. Dünya Savaşı'na kadar Almanya diğer ülkelere nazaran daha üstün bir duruma sahipti. Almanya ile her alanda rekabete giren B. Britanya açısından bu durum, gerontoloji ile ilgilenmek için yeterli bir neden teşkil ediyordu. Nuffield Vakfı'nın büyük maddi desteği ile (Baltes ve Baltes, 1994) birlikte, arzuldığı üstünlüğü savaş sonrası dönemde yakalamayı başardı.

Kısa bir süre sonra Avrupa'nın sınırlarının dışına taşarak ABD'ye de ulaşan gerontoloji üzerinde özellikle Cowdry ve Birren'in kaleme aldıkları cep kitaplarının büyük etkisi oldu (Baltes ve

Baltes, 1994). Bu iki yazarın aracılığı ile yaşlanma ve yaşlılık, sadece belli bir entelektüel kesimi ilgilendiren konu olmaktan çıkarak, kitlelerin büyük ilgi duyduğu bir konu haline dönüştü. Artık yaşlanmanın ne olduğunu, nasıl geliştiğini, yaşlılığa karşı eğer varsa ne gibi önlemler alınacağını, avantajlarını ve dezavantajlarını "normal" vatandaş da bilmek istiyor ve bu konu hakkında yazılı esere büyük ihtiyaç duyuyordu.

Gerontoloji ile ilgili ilk resmi kurum 1945 yılında ABD'de kuruldu ve 1950 yılında "International Association of Gerontology" çalışmalarına başladı. O günden beri ABD, gerontolojik alanda dünyanın en önde gelen, bu konu üzerine en fazla ekonomik yatırım yapan ülkesidir. Diğer endüstri ülkelerinin de ABD'yi örnek almaları fazla gecikmedi ve ardarda kendilerine ait resmi gerontoloji kurumlarını hayata geçirdiler.

Sovyetler Birliği 1952'de "Gerontoloji Enstitüsü"nü, Japonya 1960'ta "Gerontological Society of Japan"ı, Almanya 1967'de "Deutsche Gesellschaft für Gerontologie"yi ve B. Britanya 1973'te "British Society of Gerontology"yi hizmete açarak, yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili bilimsel araştırmalara başladılar (Baltes ve Baltes, 1994). ABD'de 1974 yılında kurulan NIA'nın (National Institute on Aging) sayesinde gerontoloji bütün bilim adamları arasında ciddiye alınan bir ilim kolu haline geldi. NIA'nın öneminin sembolik olmadığını anlayabilmek için ABD'nin bu kuruluşu ayırmış olduğu yıllık bütçeye bir göz atmak yeterlidir. 1991 yılında gerontolojik araştırmalar için 600 milyon dolar ayırmış ve bunun 250 milyon dolarlık aslan payı NIA'ya gitmiştir (Baltes ve Baltes, 1994). Fakat Amerikan bilim çevrelerine göre 600 milyon dolar, gerontoloji

açısından yeterli olarak görülmemekte ve hiç olmazsa bunun üzerine daha % 50'lik bir artışla daha 300 milyon dolar konması gerektiği vurgulanmaktadır.

Gerontolojinin bir bilim dalı haline gelmesinden sonra buna bağlı olarak yeni bilim dalları da türemeye başladı. Bunlar kendilerini gerontolojinin bir yan kolu olarak nitelemeseler de yaptıkları araştırmaların çoğunluğu gerontolojiyle yakından ilişkilidir. Canlılar alemi ile ilgilenen biyoloji, tıp, psikiyatri, psikoloji sosyoloji ve felsefe gibi bilim dallarında, gerontolojinin derin izlerine rastlamak mümkündür. Sözü ettiğimiz yeni bilim kolları arasında örneğin gerontopsikiyatri, psikogerontoloji, tarihsel gerontoloji, psikogeriatri ve nörogerontoloji gibi çalışma ve araştırma alanları bulunmaktadır.

Türkiye, genç bir topluma sahip olduğundan, ekonomik sıkıntılardan, terörizmden ve çetelerden ötürü, yaşlısıyla ve yaşlanmayla ilgilenecek vakti ve parayı bulmadığı için henüz resmi nitelikte bir gerontoloji enstitüsünü hayata geçiremedi. 21. Yüzyıl, Türkiye açısından da "yaşlılar çağı" olacağı için, böyle bir girişimde bulunması gerektiğine inanıyorum. Üzerine basa basa her defasında övgüyle sözü edilen "genç topluma sahip olma", aynı zamanda az gelişmişliğin bir başka ifadesidir. Çünkü bütün az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde, yaşlı sayısı artmasına rağmen, genç nesiller nüfus içinde ezici bir üstünlüğe sahiptirler. Çünkü bu ülkelerdeki sağlık ve yaşam koşulları, bu alanlarda sunulan hizmetler, hala endüstri ülkelerinin oldukça gerisinde kalmaktadır. Bunun sonucunda ortalama yaşam süresi daha düşük olmakta ve insanların büyük çoğunluğu, daha 70'ine varamadan (geri kalmış ülkelerde 50'nin altına düşenler

de var) ölmektedirler. Bu yüzden biz, insanlarımızın büyük çoğunluğunun ileri yaşlara kadar erişebilmelerini sağlayacak ortamı da yaratmak zorundayız. Bunu başarınca zaten toplumsal yapıda radikal değişimler meydana gelecek ve gerontolojik araştırmalar, ister istemez Türkiye'nin de gündemine yerleşecektir. Daha henüz vakit geç olmadan başlatacağımız çalışmalar sayesinde, gelecekte meydana gelecekleri kesin olan birçok sosyal, psikolojik, ekonomik ve tıbbi sorunlara bugünlerden hazırlanabilir ve çözümler üretebiliriz.

Gerontolojinin Önemli Tarihsel Anları

Çizelge 1'de gerontolojinin önemli olarak nitelendirilebilecek bazı olayları gösterilmiştir.

YAŞLANMA VE YAŞLILIK: ANLAM DEĞİŞTİREN KAVRAMLAR

Yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının birbirinden farklı içeriğe sahip varyasyonları bulunmaktadır. Bu farklılıklar en çarpıcı biçimde çeşitli disiplinlerin yaşlılık ve yaşlanmayı ele alışlarında görülebilir. Örneğin bu kavramların biyoloji, davranış bilimleri ve sosyal bilimler içindeki anlamları birbirleriyle aynı değildir.

Biyolojideki Anlamı

Biyolojide yaşlılık denince akla şunlar gelmektedir: Yaşlılık, ontogenetik yaşamın bir parçasıdır ve üretkenlik devresi sonrasına (postreproduktif safha) denk gelir. Yaşlanma, bu kapasitede meydana gelen düşüş (eksişime) ve fonksiyonel yetersizliklerin baş göstermesiyle tarif edilir. Böylece yaşlanma fenomeni, ölüm olayının meydana gelme ola-

sılığını dolaylı veya doğrudan doğruya artırır (Hayflick, 1987; Müller ve Rohen, 1981; Rockstein, Chesky ve Susman, 1990). "Biyologlar, yaşlılıkta da bedensel yönden fonksiyon gelişimlerinden söz etseler de, ... bunlar çoğunlukla teorik alanda kalır ve daha ziyade gelişim konseptine dahil edilirler ve yaşlanmaya bağlı olarak ele alınmazlar" (Baltes ve Baltes, 1994).

Biyogerontologlar açısından "mortalite" ve buna bağlı olarak biyolojik sistemin yaşam süresi ve ayakta kalabilme kapasitesi daha çok önem taşımaktadır. Ayrıca yaşlanma fenomeni biyologların hemen hemen hepsi için bir "kayıp" ve "haraplanma" anlamı taşımaktadır. Biyogerontologlar için "böbrekler iyi çalışmaya son verdiği ve gözler görmemeye başladıkları andan itibaren, insan yaşlanıyor demektir" (Baltes ve Baltes, 1994). Bu yüzden bir biyolog yaşlanmayı "gelişmenin zıttı" olarak algılar. Biyoloji açısından böyle bir düşünce veya yaklaşım tarzının avantajları bulunmaktadır. Yaşlanmanın, "zaman" olarak başlangıcı açık bırakılmakta ve fonksiyonel gerilemelere bakılarak, yaşlanmanın meydana gelip gelmediği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Farklı organların farklı şekillerde yaşlanması veya eğer hiçbir fonksiyonel kayıp meydana gelmiyorsa, yaşlanmanın meydana gelmemesi gibi çeşitli şekillerde değerlendirmelere gidilebilmektedir. Buradaki amaç fonksiyonel azalma süreçlerini belirlemek, onları anlayabilmek, yavaşlatmak veya tamamen ortadan kaldırmaktır.

Sosyal Bilimlerdeki Anlamı

Sosyal bilimciler ve davranış araştırmacılarının yaşlanma ve yaşlılığı ele alış tarzları biyologlarınkinden tamamen farklıdır. Biyolojik bakış tarzını kabul eder ve bedensel yönden yaşlanma sü-

reci içinde gerilemeler, hasarlar ve kayıplar meydana geldiğini reddetmezler. Ama reddedilmesi mümkün olmayan bu gerçeklerin, kişinin davranışlarına (düşünme, hissetme, icraat) mutlaka negatif etki yapması da gerekmez. Tam

tersine, yaşlanan kişi, yaşlanma süreci içerisinde psikolojik ve sosyolojik yönlerden gelişim sağlayabilir ve bunlar, yaşlanma fenomeninin ortaya çıkardığı pozitif unsurlardır.

Çizelge 1. Gerontolojinin Önemli Tarihsel Anları^a

Tarih	Kavram / Yayın	Kurumlaşma
1903	"Gerontoloji" kavramı (Metschnikoff: Etude sur la nature humaine)	
1909	"Geriatrid" kavramı (Nascher)	
1938	Yaşlılık ve yaşlanma araştırmaları hakkında dergi (Leipzig: Bürger)	
1939	Cowdry: Problems of Ageing	Clubs for Research on Aging (England, USA) U.S. National Advisory Committee on Gerontology (Steglitz, Shock)
1942		American Geriatric Society
1945		The Gerontological Society of America
1946	Journal of Gerontology	National Institutes of Health / USA: Gerontological Research Unit (Shock)
1950		International Association of Gerontology
1952		Institut für Gerontologie Kiev (Akademie der medizinischen Wissenschaften, UdSSR) Gerontologische Gesellschaften in Österreich und der Schweiz
1955		Gerontologische Gesellschaften in Österreich und der Schweiz
1959	Birren: Handbook of Aging and the Individual	Gesellschaft für Gerontologie der DDR
1960		Gerontological Society of Japan
1967		Deutsche Gesellschaft für Gerontologie (BRD)
1968	Zeitschrift für Gerontologie	
1973		British Society of Gerontology Deutsches Zentrum für Altersfragen
1974		National Institute on Aging USA

^a Kaynak: Baltes ve Baltes, 1992

Biyolojik açıdan negatif olayların meydana geldiği yaşlanma sürecindeki olumluluklar nelerdir? Temel gerekçe olarak insanın üzerinde bilgi ve kültürel etkilerin, biyolojik gerilemelerden daha kalıcı bir etkiye sahip olduğu gösterilir. Mesela okuma bilen insanlar (bu bir kültürel verimlilik), bazı enformasyonları değerlendirirken ve zihinsel problemlerin çözümünde, okuma bilmeyenlerden (biyolojik yönden daha güçlü olsalar bile) daha verimlidirler. Eğer yaşlanmakta olan insanlar, yaşamlarının erken dönemlerinden başlayarak, belirli bilgi ve davranışları geliştirebilir ve bunları koruyabilirse, yaşlanma süreci olumsuz bir gelişme olarak algılanmaz. Yaşlanmada pozitif gelişme kaydedebilmek için, yaşlanan insanın kullanabileceği dış kaynaklı birikimlerin, rollerin ve diğer imkanların bulunması gerekir ve bunlar sayesinde "ortogenetik" gelişim meydana gelebilir.

Tarihi süreç içerisinde yaşlılık ve yaşlanmanın tarifinde biyolojik ve "unidireksiyonel" (Baltes ve Baltes, 1994) tanımlama ağırlık kazanmıştır. Sosyal bilimciler, bu düşüncenin gerontolojik araştırmalarda hakimiyeti ele geçirmesi gerektiği konusunda sürekli olarak uyarıda bulunmaktadırlar. Onlar daha ziyade "multidireksiyonel", yani her yöne açık olan, negatif olduğu kadar pozitif değişimlerin de varlığını kabul eden düşüncenin, gerontolojinin içine yerleşmesi gerektiğini savunurlar.

Etnolojideki Anlamı

Kısa bir süreden beri, yaşlılığın etnolojik boyutları da araştırılmaya başlandı. Artık "yaşlanmanın psikolojisi" ve "yaşlanmanın sosyolojisi" olduğu gibi, bir de "yaşlanmanın etnolojisi" var. Çünkü "80'li yıllardan bu yana teorik açıklama-

ların yanı sıra, yaşlılığın kültürel yönünü ve yaşlanma sürecine kültürün yaptığı etkileri ortaya çıkarmaya çalışan ampirik araştırmalar da yapılıyor" (Marzi 1998). Yaşlanma fenomeninin etnolojik yönden araştırılmasında en çok ilgilenilen konular olarak yaşlanma fenomeninin etnolojik yönden araştırılmasında en çok ilgilenilen konular olarak;

- Yaşlının aile ve toplum içindeki konumu, otoritesi, gördüğü itibar ve saygı,
- Yaşlıların büyükanne ve büyükbaba olarak üstlendikleri roller,
- Yaşlılıkta dini inancın anlamı,
- Hastalıkların, yaşlılıktan ötürü meydana gelen bedensel gerilemelerin, bunaklığın değerlendirilişi,
- Toplumsal değişimlerin ve fakirliğin Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yaşlılık-taki yaşam durumuna olan etkisi sayılabilir ve "eskiden geleneksel toplumlarda yapılmış olan yaşlılık ve nesiller, yaşlılık prensipleri ve yaş sınıflandırması sistemleri ile ilgili etnolojik araştırmaların, yaşlanmanın etnolojisinin araştırılmasında önemli bir çıkış noktasını ve tarihçesini oluşturmaktadırlar. Bunlar kültürel değişimin ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yaşlıların bugünkü konumunun anlaşılabilmesinin temelini oluşturmaktadırlar" (Marzi 1998).

Gerontoloji: Disiplinlerarası Bilim Dalı

Gerontoloji, yaşlıyla değil, yaşlanan insanla daha fazla ilgilenir ve olaya toplumsal perspektiften bakarak, toplumun da geleceği hakkında sonuçlara varmaya çalışır. Bir taraftan uzun ömürlülüğün ötürü sevinç duyan insan, aynı fenomenin kendisini tehdit ettiğini de böylece görür. Gerontolojik bulgulardan hareket edilerek, daha şimdiden

geleceğin siyasetleri hazırlanıyor. Yasal emeklilik yaşının Avrupa ülkelerinde 65'ten 70'e çıkarılması daha bugünden, toplumsal yaşlanmaya karşı bir alternatif olarak düşünölmeye başlandı. Gençlerin gelecekteki maddi güvencelerini sağlayabilmek için yasal değişikliklere gidildi. Bakıma muhtaçlığın yaşlanan toplumda artacağı ve bu yüzden hem maddi hem de personel sıkıntısı doğmaması için tedbirler alındı. Uzayan ömrün, emeklilik döneminde ölümü beklemek anlamına gelmemesi için, yaşlı insanlara ne gibi imkanlar yaratılabileceği üzerine konseptler geliştirildi ve geliştirilmeye devam ediliyor. Yaşlılığın geleceği nasıl olacak? "Kuşaklararası anlaşma" olarak kabul edilen emeklilik yasasında ne gibi düzenlemeler yapılması gerekiyor? "Genç" yaşlıların, "yaşlı" yaşlılardan farkı nedir? Toplumsal ve aile yaşamına ne gibi etkileri olacaktır? Bütün bunlar ekonomiyi ve devlet bütçesini nasıl etkileyecektir? Bunlara benzer sorulara cevap aranarak, sosyal devletin nasıl korunabileceği araştırılmaktadır.

Son yıllarda endüstri ülkelerindeki en popüler renklerden biri de "gri" oldu ve ünü giderek atıyor. "Grileşen toplum", "Gri Panterler" ve "Grileşen Dünya"! Toplumların giderek "grileştiği" söyleniyorsa, bununla ifade edilmek istenen düşünce sadece "toplumsal yaşlanma" değildir. Aynı zamanda toplum açısından yarattığı "tehlike" vurgulanmak da istenmektedir. Endüstri ülkelerinin nüfus piramitleri, artık bir "piramit" gibi değil, daha çok bir "mantar" andırılmaktadır. Bu yüzden birçok demograf, piramitten mantara doğru olan bu değişimini, toplumun "yaşam ağacının kurumasıyla" (Natter & Reinprecht 1992) ve hastalanmasıyla bağdaştırmaktadırlar.

Ama tehlike, gerçekten iddia edildiği gibi yaşlanan toplumda mıdır? Asıl tehlike yaşlı insanlara karşı anlamsız bir düşmanlığı körükleyerek, nesillerin arasını açmak ve yaşlı ile genci karşı karşıya getirmektir. Bugün, özellikle endüstri ülkelerinde, genç ve yaşlı kuşakların birbirine düşman kesildiklerini ve ileride bunun bir çatışmaya dönüşebileceğini iddia edenler bulunuyor. Medyanın, toplumsal yaşlanmayla ilgili haberleri halka iletişim tarzı, genç insanların kendi geleceklerine güvensizlik içinde bakmalarına neden oluyor, diğer taraftan yaşlıların bu duruma yol açan kişiler olduklarını ve bir tehlike olarak kabul edilebileceğini de belki düşünüyor. Ancak şimdiye kadar nesiller birbirlerine girmiş değiller. Bu arada bir zamanlar "ölümün genç çehresinden" (Rosenmayr 1990) ötürü çocuk yüzü dünyanın, kırışan yüzünü bir tehlike olarak görenler, nedense o romantik ve özlemine duydukları çocuksu dünyada, çocukları öldüren tehlikeleri unutuyorlar. Toplumsal yaşlanmanın "sosyal devleti" tehlikeye soktuğu ve gençliğin, sosyal devletin nimetlerinden faydalanmasına engel olduğu belirtiliyor. Gerontoloji bir taraftan yaşlanma fenomenini her yönüyle açıklığa kavuşturmak ve böylece yaşlılığın huzurlu ve mutlu bir yaşam dönemi olması için uğraş verirken, diğer taraftan elde ettiği bilimsel bulguların yaşlılara karşı bir "silah" olarak kullanılabileceğini de görüyor. Nesilleri birbirine düşürebilecek dedikoduları yayanların, bunu neden yaptıklarına bakınca, onların asıl hedefinin sosyal devlet olduğu görülüyor ve sosyal devletin, büyük mali külfet getirdiğini ve bundan vazgeçilmesini istedikleri anlaşılıyor. Görülen o ki, bu insanların hafızası pek güçlü değil. Eğer böyle olmsaydı, o zaman asıl sosyal devletin

uygulanmaya konulmasıyla birlikte ekonomik yönden kalkındığını ve halkın refaha kavuştuğunu hatırlamaları gerekirdi. En çok sevdikleri slogan ise "sosyal devletin sınırları aşıldı!" oluyor. Ama "sosyal devlet sosyal güvence veya - daha dar kapsamlı- sosyal sigortadan daha fazla bir şeyi ifade eder. Asıl kastedilen şey tüm kurumsal kompleksdir. Bunun içinde sosyal güvenceye ait para, servis ve eşya hizmetlerinin yanı sıra, aynı zamanda iş piyasasının, çalışma ilişkilerinin, toplu iş sözleşmeleri ve iş sözleşme otonomisi, iş yerinde söz hakkı, kamu iş piyasası ve çalışma politikası, eğitim sistemi ve yerel bakım hizmetleri de vardır" (Bäcker & Ebert 1996).

Türkiye bir sosyal devlettir ve gerontoloji, sosyal devletin işlerlik kazanmasına büyük katkısı olan, çağımızın en önemli bilim dalı haline gelmiştir. Sosyal devletin daha geniş kapsamlı ve daha geniş halk kitlelerine ulaşabilmesi için gerontolojik çalışmalara başlarsak, bu bilim dalı ülkemizin sosyal vicdanının simgesi haline gelecektir. Ya yapmazsak? O zaman çocuklarımız "haklı" olarak, biz yaşlılara düşman kesilirlerse şaşmamak gerekiyor!

KAYNAKÇA

Baltes, P. B. ve Baltes, M. M. (1994) Problem "Zukunft des Alterns und gesellschaftliche Entwicklung", P. B. Baltes, J. Mittelstraß u. U. M. Staudinger. *Altern und Alter - Ein interdisziplinärer Studententext zur Gerontologie*. Berlin, New York, Walter de Gruyter.

Bäcker, G. & Ebert, T. (1996) *Zukunft des Sozialstaates. Defizite und Reformbedarf in ausgewählten Bereichen der sozialen Sicherung*, Ministerium für Arbeit, Gesundheit und Soziales des Landes Nordrhein-Westfalen.

Hayflick, L. (1987) "Biological Aging Theories", G. L. Maddox (Ed.) *The Encyclopedia of Aging*, New York, Springer (pp. 64-68).

Müller, W. E. G. ve Rohen, J. W. (1981) *Biochemical and Morphological Aspects of Ageing*, Wiesbaden, Steiner.

Marzi, H. (1998) *Ethnologische Altersforschung im Wandel: Dracklé, D. (Hg.) Alt und zahm? Alter und Älterwerden in verschiedenen Kulturen*, Hamburg, Dietrich Reimer Verlag.

Natter, E. & Reinprecht, C. (1992) *Achtung Sozialstaat-Ein Handbuch*, Wien, Zürich, Europaverlag.

Rosenmayr, L. (1990) *Die Kraefte des Alterns*, Wien.

Rockstein, M., Chesky, J. ve Sussman, M. (1990) "Comparative Biology and Evolution of Aging", E. Finch ve L. Hayflick (Eds.) *Handbook of the Biology of Aging New York*, Van Nostrand Reinhold (pp. 3-36).